

De testamenten van Jan van der Croon en Jan van Werth¹

door Emile Haanen

INLEIDING

In 1982 werd bij een archiefonderzoek in Tsjechoslowakije² een vierhonderdtal brieven van een van de meest bekende historische persoonlijkheden van Weert, Jan van der Croon, gevonden. Deze vondst werd het begin van een systematisch onderzoek naar de aanwezigheid van documenten van, over of gericht aan Jan van der Croon.

Stukken zijn in hoofdzaak gevonden in de archiefinstellingen van Bohemen³ en Wenen⁴. In 1985 werd het archiefonderzoek afgesloten met een indrukwekkend resultaat. Niet minder dan 2500 documenten zijn opgespoord. De verfilming van deze papieren verkeert nu in zijn laatste fase.

Een en ander betekent ook dat de uitkomsten van al deze naspeuringen niet binnen korte tijd beschikbaar zullen komen.

Vooruitlopend op de publikatie van deze resultaten, kunnen we wel al een bijzonder document beschrijven. In dit geval het testament van Jan van der Croon⁵. Tot op heden zijn slechts een tweetal fragmenten⁶ bekend geraakt. Het in Nederland bekende fragment is dan nog grotendeels onjuist weergegeven.

Portret van Jan van der Croon. Waarschijnlijk van de hand van J. Peeters rond 1700. In privé-bezit.

Portret van Jan van Werth. Waarschijnlijk van de hand van Joh. Hulsman, 17e eeuw. Aanwezig in het Keuls Stedelijk Museum.

Om dit artikel iets te verlevendigen en wat meer breedte te geven zal het testament van Jan van der Croon vergeleken worden met het testament van de ruitergeneraal Jan van Werth⁷, ook wel bekend onder de namen Jan van Weert, Jean de Werth, Johann von Werth en nog andere.

ENIGE BIOGRAFISCHE NOTITIES

Het geboortjaar van Jan van der Croon is onbekend. Men kan stellen dat hij op het eind van zestiende eeuw, tussen 1590 en 1600 geboren is. Ondanks het feit, dat de doopregisters uit die periode ontbreken, kunnen we wel als vaststaand feit aannemen dat Jan van der Croon in Weert geboren is.

Behalve de woorden "*Natus Werthae*" op het geïdealiseerde portret⁸ van Jan van der Croon, schijnen ook nog een tweetal handschriften⁹ van zijn Weerter afkomst te getuigen. Het feit, dat Jan van der Croon alleen aan Weerter instellingen schenkingen doet en aan geen andere instantie buiten Bohemen kan ook als een indicatie van zijn Weerter komaf worden gezien.

Jan van der Croon noemde zich tot zijn verheffing in de Boheemse baronnenstand Jan de la Croon. Na deze verheffing in 1650 werd zijn naam Johann Freiherr von der Cron. Door anderen werd hij tijdens zijn leven meestal aangeduid met de naam La Corona.

Jan van der Croon treft men in 1643 in de Weerter doopregisters, als getuige, aan onder de naam Jan in de Croone. Waarschijnlijk is dit zijn oorspronkelijke Weerter naam.

De negentiende eeuwse biograaf van Jan van der Croon, de Limburgse geschiedschrijver Jos. Habets, vernederlandst de naam Von der Cron tot Van der Croon. Aangezien de benaming Jan van der Croon nu eenmaal ingeburgerd is, zullen we dit gebruik maar voortzetten.

Jan van der Croon begon zijn loopbaan op de onderste treden van de militaire ladder. In 1624 nam hij dienst in het leger van de Spaanse generaal Spinola bij gelegenheid van de belegering van Breda¹⁰. Zijn hoogste rang bereikte Jan van der Croon twee maanden voor zijn overlijden¹¹. Hij werd toen bevorderd tot de rang van veldmaarschalk-luitenant. Hij stierf te Praag op 8 november 1665¹². Bekendheid verwierf Jan van der Croon in Tsjechië door zijn bijdrage aan de verbetering van de Boheemse verdedigingswerken¹³.

Jan van Werth werd in 1591 geboren in het dorp Büttgen¹⁴. Zijn geboortjaar is dus wel bekend.

Zijn ouders waren Johan van Wierdt en Elisabeth Streithagen¹⁵.

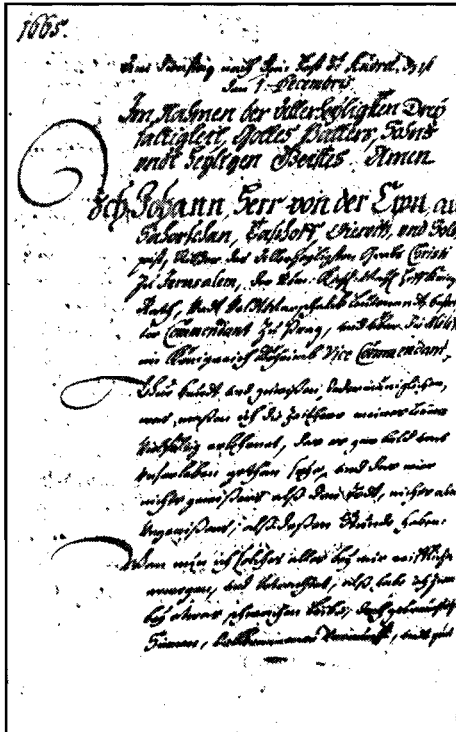
In het verleden waren vele Westeuropese geschiedschrijvers van mening dat Jan van Werth in Weert of vermoedelijk in Weert geboren zou zijn. Er bestaat echter geen enkele relatie tussen de stad Weert en de familie Van Werth.

Door van deze foutieve geboorteplaats uit te gaan, is het niet verbazingwekkend, dat sommigen¹⁶ Jan van der Croon en Jan van Werth met elkaar verwarren. Wat nog versterkt wordt door hun beider militaire loopbaan en door het feit dat beiden in Bohemen gestorven zijn.

Evenals Jan van der Croon begon Jan van Werth ook in de laagste militaire rangen. Hij maakte een snelle carrière en werd in 1634 benoemd tot veldmaarschalk-luitenant. Hij eindigde als generaal van de cavalerie. In 1635 werd Jan van Werth in de rijksbaronnenstand opgenomen.

Hij verwierf een aantal bezittingen, gelegen in Keulen en in het Nederrijnse land. In 1647 kreeg Jan van Werth van de keizer als dank voor zijn overstap van het

Beierse naar het keizerlijke leger en als compensatie voor het verlies van zijn Beierse eigendommen de heerlijkheid Benátky¹⁷ in Bohemen. Hij stierf daar op 12 september 1652 na een kortstondige ziekte.

Eerste bladzijde van het testament van Jan van der Croon.

1665

Am Samstag nach dem Fest St. Andrei, dass ist den 1. Decembris.

Im Nahmen der Allerheyligsten Dreyfaltigkeit, Gottes Vatters, Sohns undt heyligen Geistes. Amen.

Ich Johann, herr von der Cron, auf Sahorschan, Taschoff, Diewitz, und Solopist. Ridder des Allerheyligsten Grabs Christi zu Jerusalem, der Röm(ischen) Kay(serlichen) May(estät) hoffKriegs Rath, Undt VeldtMarschalckLeütenandt, bestelter Commendant zu Prag, und über die Militia im Königreich Böhheim Vice Commendant.

Thue kundt und zu wissen Jedermäniglichen, was massen ich die zeithero meines Lebens vielfältig erlehret, das es gar bald umb unser leben gethan seye, und das wier nichts gewissers als den Todt, nichts aber ungewissers, als dessen Stunde haben.

Wan nun ich solches alles bey mir reifflicher erwegen, und betrachet, als habe ich zwar bey etwas schwachen Leibe, doch gebräuchlichen Sinnen, vollkommener Vernunft, undt guet (...)

HET OPMAKEN VAN DE TESTAMENTEN

Jan van der Croon verkeerde al jaren in een slechte gezondheid.

De bezoeken aan het kuuroord Karlovy Vary veranderden daar niet veel aan.

Goed voorbereid liet hij op 18 augustus 1665 zijn testament opmaken en vulde dit tweemaal met een codicil aan op 24 augustus en 20 oktober.

Voor Jan van Werth kwam de dood onverwacht. Hij werd plotsklaps ziek en stierf anderhalve dag later. Haast was dus geboden bij het opstellen van het testament. In allerijl werd dit geconcipeerd door een jurist uit Praag, dr. Johann Horst en zijn kapelaan Gerhard Vynhoven.

Dr. Horst was al aanwezig op het kasteel van Benátky, omdat Jan van Werth hem reeds verzocht had zijn testament op te stellen.

Dit in verband met Van Werths plan zijn zwangere vrouw te onterven en het oudste kind van zijn dochter als zoon te adopteren¹⁸.

De toestand van Jan van Werth verslechterde dermate snel, dat hij zelfs niet meer in staat was het opgestelde testament te ondertekenen. Lezen en schrijven kon hij overigens niet. Wel gaf hij -in het bijzijn van zeven getuigen, die met spoed waren opgetrommeld- zijn instemming aan het testament.

De St. Thomaskerk te Praag, waarin de crypte van de familie Van der Croon.

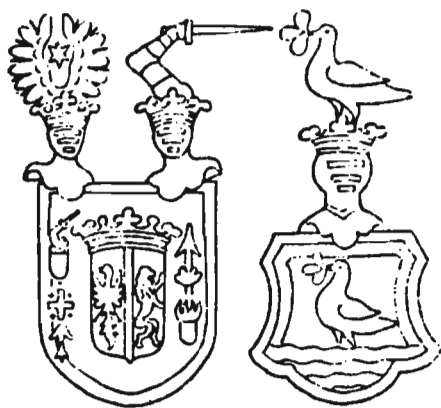

Grafsteen van Jan van der Croon in de St. Thomaskerk te Praag versierd met de wapens van hem en zijn eerste vrouw.

De tekst op de steen luidt:

JOHANN FREIHER ANNO 1663
VON DER CRON MARGARETHA
FREYIN VON
DER CRON
GEBORNE
PIRNBACHIN
OBIIT 14. NOVEMBR.

JUSTITIA ET PAX
OSCULATAE SUNT.

Uit: KOLOWRAT, Zdeněk. Náhrobky a epitafy v prazských kostelích. Chrom sv. Tomáše v Praze III in: Časopis Rodopisné společnosti československé v Praze (ČRSČ), III, 1931. 69 en 74.

DE INHOUD VAN DE TESTAMENTEN

Begrafenis en zieleheil

Jan van der Croon wenst -als hij te Praag¹⁹ sterft - in de crypte van de familie Van der Croon, die zich bevindt in de Sint Thomaskerk²⁰, ter aarde besteld te worden. De eerste vrouw van Jan van der Croon, Margaretha Birnbach, was hier al in 1663 begraven. Later zullen ook andere leden van de familie Van der Croon daar een laatste rustplaats vinden.

De begrafenis, zo schrijft Jan van der Croon voor, dient zonder enige pracht of praal te verlopen. De bijzetting moet in alle stilte met vijf fakkels plaatsvinden. En de begrafenisplechtigheden mogen maar één dag in beslag nemen, met maximaal twee missen.

Zijn lichaam zal de aarde weer toevertrouwd worden, vanwaar het gekomen is, zo verhaalt het testament.

Voor zijn zieleheil stelt Jan van der Croon 1000 rijksdaalders²¹ ter beschikking, waarvoor drieduizend missen gelezen dienen te worden. Deze missen moeten zoveel mogelijk door de paters Franciscanen en Capucijnen opgedragen worden.

Zo sober en eenvoudig de stadscommandant van Praag en vice-commandant van de troepen in Bohemen, Jan van der Croon, zijn begrafenis ziet, zo niet Jan van Werth.

Hij wil op de eerste plaats in een katholieke kerk en op een wijze die bij zijn adellijke stand hoort worden begraven.

Mocht hij in Bohemen sterven, dan verlangt hij in Benátky ter aarde besteld te worden. Mocht hij in "*Niederlandt*" overlijden dan in Keulen of in zijn heerlijkheid Odenkirchen²². Voorts wenst hij een "*huipschen Grabstein*" en tegen de muur van de kerk een epitafium²³, versierd met mooi beeldhouwwerk.

De kerk waarin hij wordt begraven, krijgt 300 rijksdaalders.

De rente hiervan dient te worden besteed aan het houden van een jaargetijde. Deze mis behoort op zijn overlijdensdag opgedragen te worden ter nagedachtenis van zichzelf, zijn vader, moeder en de gehele familie. Het liefst heeft hij een gezongen mis, maar als dat van de rente niet bekostigd kan worden een gelezen mis.

Aan de kerk in Büttgen vermaakt Jan van Werth 1000 rijksdaalders.

Hij sticht daarmee vijf jaargetijden. Vier missen dienen vlak voor of na de kerkelijke feestdagen te worden gelezen. De vijfde op zijn sterfdag. Tevens zal op deze dag onder de kinderen van het dorp en diegenen die de mis hebben bijgewoond een malder²⁴ tarwe worden verdeeld. Vanzelfsprekend behoren tijdens deze gezongen mis zijn naam en die van zijn familieleden met aandacht gememoreerd te worden. Het geheel wordt bekostigd uit de verkregen rente.

Universeel erfgenaam

Jan van der Croon wijst zijn enige en zwaar zieke broer Frans aan tot zijn universeel erfgenaam. Frans is drie jaar geleden, in 1662, door zijn grote broer geadopteerd als zoon. Het was toen al duidelijk, dat Jan van der Croon gezien zijn leeftijd hoogstwaarschijnlijk kinderloos zou sterven.

Omdat de mogelijkheid bestond dat Frans nog voor Jan zou komen te sterven, geeft het testament in dat geval de volgende regeling. De vrouw van Frans, Maria Blandina Schütz von Leipoldsheim, is hoogzwanger. Mocht zij een zoon krijgen dan wordt deze de universele erfgenaam. Sterft echter de zoon voordat hij meerderjarig is, dan worden de onroerende goederen verdeeld. Maria Blandina wordt de heer-

lijkheid Zahořany²⁵, het woonhuis van Jan van der Croon gelegen te Praag op de Malostranské náměstí²⁶ en de tuin aan het water²⁷ toegewezen. De neef van Jan van der Croon, ook Frans geheten, zal Jans andere heerlijkheid Dívčice²⁸ erven.

Wordt Maria Blandina verblijd met een dochter -hetgeen ook gebeurde- dan gold dezelfde regeling. De dochter Francisca Blandina werd één maand voor Jans overlijden op 8 oktober 1665 gedoopt.

De regeling is nog niet volledig. Want ingeval neef Frans van der Croon Dívčice mocht erven, en hij zou geen erfgenamen nalaten of zijn kinderen zouden sterven voor zij de meerderjarigheid bereikt hadden, dan gaat de heerlijkheid over naar Jan van der Croons luitenant-kolonel Ferdinand Rudolph Čejka von Olbramovice en naar Vincent de la Motte von Frintrop en wel ieder voor de helft.

Beide heren zijn gehuwd met nichten van Jan van der Croon.

De eerstgenoemde met Maria Margaretha, de tweede met Helena Catharina.

De achterblijvende weduwe van neef Frans krijgt in dat geval, ter compensatie van het verlies van Dívčice, 10.000 rijnse guldens uitgekeerd.

Tenslotte wordt de tweede vrouw van Jan van der Croon, Margaretha Blandina Söldner von Söldenhofen, het algehele vruchtgebruik van alle onroerende goederen toegewezen voor de tijd dat zij weduwe blijft.

Om het familieverhaal wat gecompliceerder te maken nog het volgende. Margaretha Blandina was de moeder van Maria Blandina, de vrouw van broer Frans. Margaretha Blandina was eerder gehuwd met Ernst Schütz von Leipoldsheim.

Jan van Werth gaat pas op het eind van zijn testament over tot het aanwijzen van de universeel erfgenaam. Jan van der Croon doet dat vrijwel in het begin.

Van Werth ontwerpt een problematischer regeling. Hij wijst Johann Wilhelm Raitz von Frenzt, de oudste zoon van zijn dochter aan tot universeel erfgenaam. Aan de keizer richt hij tevens het verzoek om hem een laatste gunst toe te staan, namelijk dit kind als zoon te mogen adopteren en dat deze dan de naam Von Werth zal dragen. De ouders gaan met deze adoptie akkoord. De adoptie zal in ieder geval doorgang dienen te vinden, ook als zijn zwangere vrouw een zoon ter wereld brengt.

Jan van Werth verplicht zijn erfgenaam om ingeval zijn vrouw -nergens noemt hij haar naam- een dochter krijgt, deze dochter bij haar huwelijk een bruidsschat van 10.000 rijnse guldens te geven.

Mocht zijn vrouw een zoon ter wereld brengen - wat ook geschiedde - dan zullen zowel deze zoon als zijn adoptiezoon universeel erfgenaam zijn. Sterft Jan van Werths zoon zonder mannelijke erfgenamen achter te laten - ook dat gebeurde - dan gaat zijn erfdeel over naar zijn adoptiezoon. Mocht deze laatste geen kinderen hebben, dan verwerven zijn vele broers en zusters de erfenis.

Mocht de keizer niet instemmen met de gewenste adoptie, dan wordt Jan van Werths zoon algeheel erfgenaam. Wel met de restrictie, dat zijn erfenis naar Johann Wilhelm Raitz von Frenzt overgaat, als hij zonder mannelijke erfgenamen sterft.

Ter compensatie voor het verlies van zijn erfdeel wordt Johann Wilhelm - mocht de adoptie geen doorgang vinden - dan het landgoed Grombach²⁹ toegewezen.

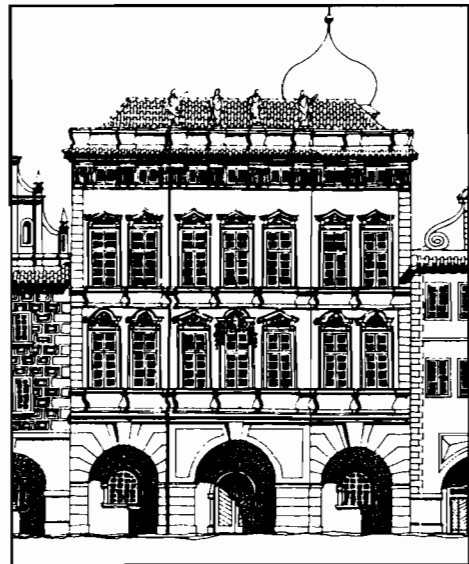
Legaten voor de familieleden

Jan van der Croon vermaakt de gehele inboedel aan zijn vrouw Margaretha Blandina.

De vrouw van Frans van der Croon, Maria Blandina, zal na haar mans dood in de

Woonhuis van Jan van der Croon op de Malostranské náměstí te Praag (reconstructie).

Het verbouwde woonhuis van Jan van der Croon in zijn huidige toestand. Vernieuwd begin 18e eeuw.

kosten van haar levensonderhoud worden voorzien. Uiteraard zo lang zij weduwe blijft.

Neef Frans of zijn erfgenamen krijgen na de beëindiging van het vruchtgebruik van het onroerend goed door Margaretha Blandina 10.000 rijnse guldens uitgekeerd.

Verder legateert hij aan de al eerder genoemde Čejka zijn huis dat in de Staré Město van Praag is gelegen. Ook De la Motte verwerft wat; hij krijgt Jan van der Croons wijngaard³⁰.

De dochter van zijn zuster, Adelheid genaamd, schenkt Jan van der Croon 1000 gulden. Adelheid is in 1655 ingetreden in het klooster van de Ursulinen³¹ te Praag.

Jan van der Croon heeft nog meer familie. Zijn beide zusters Severina³² en Anna schenkt hij gezamenlijk de somma van 4000 gulden. Dit bedrag moeten ze beleggen en van de rente kunnen ze dan profiteren. Na hun beider dood, zo bepaalt Jan van der Croon, gaat 1000 gulden naar het armen- of gasthuis te Weert.

De plaatselijke magistraat dient dit geld op eeuwige rente te zetten; deze rente komt dan ten goede aan de Weertse armen.

De overige 3000 gulden zullen toevallen aan het klooster van de Penitenten te Weert. Op deze schenking wordt verder in dit artikel nog teruggekomen.

Voor de eerste en ook voor de laatste keer komt hier de naam van de stad Weert - in het testament staat Werth - voor.

Tenslotte verdeelt Jan van der Croon zijn drie gouden kettingen. De grote, die hij van de keizer ontvangen heeft, gaat naar zijn geadopteerde zoon Frans. Krijgt deze geen mannelijke erfgenamen, dan gaat de ketting naar de oudste zoon van Ferdinand Rudolph Čejka von Olbramovice.

De tweede ketting, afkomstig van de koning van Zweden - klaarblijkelijk is dit een oorlogsbuit - erft de oudste zoon van Vincent de la Motte von Frintrop.

De derde gouden ketting deelt hij toe aan neef Frans van der Croon.

Bij Jan van Werth gaat het er anders aan toe. Zijn dochter Lambertina Irmgardt, getrouwd met Winand Hieronymus Raitz von Frentz, moet direct na Jan van Werths overlijden behalve de nog achterstallige bruidsschat, de somma van 20.000 rijksdaalders uitgekeerd worden. Zij krijgt dit aanzienlijke bedrag, omdat zij haar vader zo trouw is geweest en zoveel goeds voor hem heeft gedaan. Het geld mag zij contant en kosteloos naar Keulen of ergens anders laten brengen. Jan van Werths broer Gerhard, de enige die nog in leven is, erft als broederlijk aandenken Jans huis in Keulen. Wel moet hij dan op zijn beurt aan zijn twee zusters ieder 1000 gulden geven. De twee zonen van zijn broer krijgen ieder 5000 rijksdaalders; de twee zoons van zijn zuster krijgen van hun oom ieder 3000 rijksdaalders. De dochters van zijn broer en zus krijgen weer iets minder, zij krijgen ieder 2000 rijksdaalders. In totaal 22.000 rijksdaalders die zonder tegenspraak uitbetaald en naar Keulen gebracht kunnen worden.

Mocht iemand van de neven of nichten in het klooster gaan, dan zal het legaat, na aftrek van de kosten van intreding, naar het meest naaste familielid gaan.

De hele familie Van Werth heeft Jan inmiddels voorzien. De grote afwezige is zijn derde, twintigjarige vrouw, Susanna Maria von Kuefstein. Zij krijgt niets. Noch tafel, noch bed. De roerende goederen, waaronder het contante geld, wijst Jan van Werth zijn zuster Lambertina Irmgardt toe.

Dit ondanks het feit, dat Jan van Werth volgens de huwelijksvoorwaarden verplicht was, Susanna Maria na zijn overlijden van de nodige financiële middelen te voorzien. Hij liet dit na, omdat zij een minnaar had gehad. Overigens had zij Jan van Werth "*nicht aus lieb*" getrouwd, maar uit gehoorzaamheid aan haar vader. De moeder van Susanna Maria noemde Jan van Werth in een brief aan haar dochter een "*Flegel*", die je vriendelijk moest blijven bejegenen. Ook noemde zij hem een lomperik, die je maar het beste zijn zin kon geven³³.

Legaten aan kerkelijke en onderwijsinstellingen

Als heer van Zahorany had Jan van der Croon tijdens zijn leven een belangrijke stichting gedaan. Namelijk het bouwen van een nieuwe kerk; de oude was in de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) verwoest. De kerk, toegewijd aan de Allerheiligste Drievuldigheid, kwam tot stand in de jaren 1653-1656.

Jan van der Croon legt aan de toekomstige bezitters van de heerlijkheid de verplichting op te voorzien in de kosten van levensonderhoud van de pastoor en de schoolmeester van Zahorany. Deze verplichting zal zo lang duren totdat de kerk of de begunstigde personen zelf voldoende inkomsten hebben.

De kruisheren in de Staré Město van Praag schenkt Jan van der Croon 200 rijnse guldens. Hiervoor kunnen ze iets laten bouwen; nadere voorwaarden worden in het testament niet gesteld.

Vervolgens geeft Jan van der Croon aan, dat hij een kapel, toegewijd aan Maria Magdalena, wil stichten op de Heilige Berg te Příbram³⁴. Op deze berg is een groot Mariaheilgdom gevestigd. Tot op de huidige dag is het een bedevaartsoord.

In het codicil geeft Jan nog nadere aanwijzingen. De kapel kan volgens de ontworpen schets voor 700 gulden gebouwd worden.

Mocht men in Příbram niet akkoord gaan met de bouw, dan moet in een ander Mariaheilgdom en wel in Stára Boleslav³⁵ een kapel eveneens ter waarde van 700 gulden tot stand gebracht worden. Mocht er reeds een kapel zijn, ter ere van Maria Magdalena, dan dient de kapel aan de Allerheiligste Drievuldigheid te worden toegewijd.

Tenslotte schenkt Jan van der Croon -zoals eerder vermeld- 3000 gulden aan het

klooster der Penitenten te Weert. In het testament gaat hij ook in op zijn beweegredenen. Hij heeft vernomen dat de zusters enige jaren geleden uit het hertogdom 's-Hertogenbosch verdreven zijn. Van het geschonken geld kunnen ze dan in Weert een klooster³⁶ bouwen. Jan van der Croon bedoelt met het hertogdom Den Bosch, de Meierij van 's-Hertogenbosch, een deel van het hertogdom Brabant. De Meierij kwam in 1648 definitief onder het gezag te vallen van de (protestantse) Staten-Generaal.

Drie jaar voor het overlijden van Jan van der Croon, in 1662, vestigen zich vier zusters Penitenten uit het Meierijse Dommelen in Weert³⁷. Jan van der Croon moet daar dus op enigerlei wijze kennis van hebben genomen.

Mariaheilgdom op de Heilige Berg.

De door Jan van der Croon gestichte kapel op de Heilige Berg.

Jan van Werth draagt zijn universeel erfgenaam op in Odenkirchen een klooster voor tien of twaalf paters Capucijnen te bouwen. Hijzelf heeft er tijdens zijn leven geen voldoende gelegenheid voor gehad; daarbij is hij nogal wat verschuldigd aan God, gezien het feit dat hij heelhuids door de vele veldslagen is gekomen. Bovendien is het een oeroud gebruik, dat degenen die met rijkdom gezegend zijn overgaan tot het stichten of herstellen van godshuizen, zo schrijft Jan van Werth zelf in zijn testament. Beter laat dan nooit, zal hij er wel bij gedacht hebben.

Mocht echter de bouw om enigerlei reden geen doorgang kunnen vinden, dan dient de erfgenaam deze paters 3000 gulden te geven voor noodlijdende kloosters in het land van Gulik of het Stift Keulen.

Ten behoeve van het onderwijs roept Jan van Werth een studiebeurs in het leven en stelt hiervoor de rente van 1200 rijksdaalders ter beschikking aan het Seminarium³⁸ in Düsseldorf. Twee vrome en katholieke studenten kunnen hiervan gebruik maken, onder voorwaarde dat behoeftige studenten uit de eigen familie voorrang krijgen. Ontbreken dezen, dan komen jongens uit Büttgen aan de beurt en dan pas studenten uit de buurt van Büttgen. De deken van Düsseldorf krijgt de opdracht goed in de gaten te houden dat geen misbruik wordt gemaakt van het legaat en de rente ook ieder jaar besteed wordt.

*Binnenplaats van het kasteel te Zahorany.
Het complex is thans in gebruik bij de lokale boerencoöperatie.*

Jan van Werths universeel erfgenaam krijgt het recht dit geld naar eigen goeddunken te beleggen of er zelf gebruik van te maken, mits de rente maar uitgekeerd wordt ten gunste van de studenten.

Schenkingen aan de armen

Behalve schenkingen aan geestelijke instellingen is het ook gebruikelijk bij testament iets aan de armen te vermaken.

Jan van der Croon schenkt de huisarmen³⁹ 2000 rijnse guldens, die zijn vrouw Margaretha Blandina naar eigen goeddunken kan uitdelen. Bovendien, zo voegt hij er in het codicil aan toe, zullen aan de arme lieden ter gelegenheid van zijn begrafenis nog 500 rijnse guldens gegeven worden.

Over de 1000 gulden die Jan van der Croon toebedeelde aan de Weerter armen, schreven we reeds.

Ook Jan van Werth laat geld voor de armen achter. Hij vermaakt aan de armen in Büttgen 1000 rijksdaalders. Dit geld zal zijn universeel erfgenaam gezamenlijk met de armenmeesters beheren.

De armen, althans de meest behoeftige, krijgen op zijn sterfslag kleren, geld, eten en drinken uitgereikt. Als contra-prestatie dienen dezen dan wel voor het zieleheil van Jan van Werth en zijn familie te bidden. De kosten van deze verstrekkingen worden betaald uit de rente van het toegekende kapitaal.

Jan van Werth maakt nog een uitdrukkelijke restrictie. Mocht namelijk de calvinistische of een andere godsdienst in Büttgen de overhand krijgen, dan moet dit legaat, met het legaat aan de kerk van Büttgen, overgebracht worden naar de dichtst-

bijzijnde katholieke plaats. De Büttgener armen die desondanks toch katholiek blijven en die zich in die andere plaats op zijn sterfdag melden, dienen bij voorrang behandeld te worden.

Ook het legaat, dat Jan van Werth toekende ten behoeve van het Seminarium in Düsseldorf, zal als deze instelling in niet-katholieke handen komt naar Keulen, Düren of een andere katholieke plaats getransfereerd moeten worden.

Uitdrukkelijk stelt Jan van Werth een straf op niet-nakoming van zijn voorwaarden met betrekking tot deze drie legaten. Degenen die in strijd met zijn condities handelen zullen vervloekt en bij de Allerhoogste Rechter aangeklaagd dienen te worden.

Jan van Werth schenkt de inwoners van zijn Duitse heerlijkheden ook graan. Zolang Odenkirchen bezit blijft van zijn familie zal jaarlijks twee malder rogge gebakken worden waarna de broden worden uitgedeeld aan de armen. Voor Kellenberg geldt hetzelfde, maar dan slechts één malder. In zijn huis te Keulen dient een halve malder gebakken te worden. Deze stichting zal eeuwigdurend zijn.

Dit alles moet gebeuren, zo schrijft Jan van Werth voor, op zijn sterfdag. Hij verwacht dat op al deze plaatsen op dezelfde dag dan voor hem en zijn familie des te aandachtiger wordt gebeden.

Toren van het kasteel te Dvice.

Het complex is thans in gebruik bij de locale boerencoöperatie.

Schenkeningen aan niet-familieleden

Buiten de normale giften aan kerk en armen, bedenkt Jan van der Croon nog anderen.

De gevangenen, die in de Praagse schacht lagen, krijgen weliswaar niet veel, maar toch nog 100 gulden.

Een opvallender schenking is die aan Jan van der Croons onderdanen in de twee heerlijkheden Zahořany en Dvice. Hun schulden worden namelijk kwijtgescholden. Om ongelijkheid tussen zijn onderdanen te voorkomen, geeft Jan van der Croon aan hen, die niets verschuldigd waren twee "strich"⁴⁰ koren.

Zijn totale personeel vergeet hij ook niet. Zij krijgen behalve het hun nog toekomende achterstallige loon, een jaar extra salaris uitgekeerd.

Tenslotte geeft hij aan een vijftal met name genoemde personen het volgende. Simon, zijn intendant, legateert Jan van der Croon een goed kostuum, een goed pand met alles wat daarbij hoort en nog eens 300 gulden. Dit alles vanwege zijn jarenlange trouwe dienst. Zijn kamerdienaar Max, de blinde luitenant Michael von Pügi en de kapitein-luitenant Werfeld schenkt hij ieder 100 rijksdaalders. Werfeld krijgt bovendien nog een paar pistolen.

Zijn stalmeester Hans Bergh was hij aanvankelijk vergeten, want in het codicil geeft Jan van der Croon hem ook 100 rijksdaalders en, voor een stalmeester wel toepasselijk, daarbij nog een paard.

Met Jan van Werth zijn we snel klaar. In zijn testament vermaakt hij buiten de kerk, de armen en zijn familie aan niemand iets.

Overige zaken

Tot executeur-testamentair benoemt Jan van der Croon zijn vrouw Margaretha Blandina.

Jan van Werth maakt de zaak wat ingewikkelder. Hij benoemt een tweetal voogden over zijn universeel erfgenaam. Gevolg hiervan is, dat deze feitelijk ook executeur worden. Voogden zijn zijn schoonzoon Winand Hieronymus Raitz von Frentz en zijn vriend Johann von Sporck.

Kasteel en kerk van Benátky.

In de kerk bevindt zich het graf van Jan van Werth.

Deze benoeming vroeg om moeilijkheden. Zijn vrouw werd ook hier weer volledig uigeschakeld.

In Jan van Werths testament wordt vrij uitvoerig ingegaan op de laatste levensuren. Uit dat gedeelte moet duidelijk blijken, dat Jan van Werth instemde met het testament.

Dit mocht uiteindelijk niet baten, Werths weduwe accepteerde het testament niet en verwees daarbij naar het feit dat hij niet ondertekend had. Voorts stond het, volgens haar, vol met fouten. Het kwam tot een proces, dat in 1655 door middel van een akkoord tot een voorlopig einde kwam⁴¹.

Jan van der Croon sluit zijn testament en codicil op een andere wijze af.

Hij verwijst drie keer naar zijn 41-jarige continue krijgsmilitaire dienst.

Het zit hem vrij hoog, dat hij nimmer enige "*Recompens*"⁴² heeft gehad, ondanks zijn trouwe en langdurige dienst in het keizerlijke leger.

Ook zit het hem nog iets anders dwars op het materiële vlak. De keizer is Jan van der Croon nog 200.000 gulden -voorwaar geen gering bedrag- achterstallige soldij schuldig.

Deze vordering vermaakt Jan ook. De helft doet hij over aan Ferdinand Rudolph Čejka; de andere helft gaat naar zijn neef Frans van der Croon en Vincent de la Motte.

Jan van der Croon vraagt de keizer in zijn testament om tot uitbetaling over te gaan, gelet op zijn 41-jarige dienst, zodat de drie genoemde personen van dit geld kunnen genieten.

BESLUIT

Als men deze twee testaments met elkaar gaat vergelijken, om iets meer te kunnen zeggen over het karakter van beide militairen, dient wel het volgende in het oog gehouden te worden. Conclusies worden alleen maar getrokken op basis van deze twee documenten. Voorzichtigheid is dus geboden om deze gevolgtrekkingen te veralgemenen.

Niettemin zijn testaments de laatste schriftelijke uitdrukking van persoonlijke gevoelens. Andere stukken met een persoonlijk karakter zijn er niet of nauwelijks.

Bij het testament van Jan van Werth moet bovendien gelet worden op de tijdsomstandigheden waarin hij verkeerde. Daarnaast werpt de onterving van zijn vrouw een zware schaduw over het testament.

Tussen Jan van der Croon en Jan van Werth bestond een aanzienlijk verschil in rijkdom. Een aanwijzing daarvoor is het waardeverschil tussen de heerlijkheden die beiden bezaten. Jan van Werths bezittingen werden in 1655 geschat op 213.186 rijksdaalders⁴³. Jan van der Croons beide heerlijkheden kostten hem bij aankoop 80.000 gulden⁴⁴.

Hierbij wordt dan geen rekening gehouden met hypotheeken en andere lasten. Als men de rijksdaalder stelt op anderhalve gulden, dan bezat Jan van Werth voor 319.779 gulden aan onroerend goed.

Rekening houdend met al deze omstandigheden valt in de eerste plaats de worteling van Jan van der Croon in zijn nieuwe vaderland op. Dat hij uiteindelijk al meer dan vijftien jaar in Bohemen woont doet daar niet aan af.

Al zijn schenkingen, met uitzondering van die aan Weert, betreffen personen en instellingen in Bohemen. Ook zijn onderdanen delen mee in zijn erfenis. De regeringsperiode van Jan van der Croon wordt in Zahofany wel eens als het "goldene Zeitalter" aangemerkt⁴⁵.

Jan van Werth woonde maar kort in Bohemen, niet meer dan vier jaar. Zijn verbondenheid met het Nederrijns komt in zijn testament duidelijk tot uitdrukking. Schenkingen aan Boheemse instellingen komen in zijn wilsbeschikking niet voor. Hij maakt maar één mogelijke uitzondering, en dat is de kerk in Benátky, omdat hij de kans liep daar te sterven. Een mooi voorbeeld van het verschil in oriëntatie is het gebruik van de inhoudsmaten voor het koren.

Jan van Werth rekent in malder, Jan van der Croon rekent in "strich".

Hoewel Jan van Werth een behoorlijk kapitaal wegschenkt, wordt in het testament - buiten de gebruikelijke begiftigden - kerk, armen en familie - niemand bedacht. Ook zijn Duitse onderdanen krijgen niets, noch zijn naaste medewerkers. Dit, in tegenstelling tot het testament van Jan van der Croon, is een tweede aspect dat opvalt.

Een derde aspect wat de aandacht trekt, zijn de voorwaarden die Jan van Werth stelt bij zijn giften aan de kerk en de armen. De donaties mogen onder geen beding in niet-katholieke handen komen.

Jan van der Croon maakt zich daar in het geheel niet druk over. Ook verlangt deze laatste geen uitdrukkelijke tegenprestatie in de vorm van gebed of aandacht, iets wat Jan van Werth wel eist.

Een vierde punt is dat Jan van der Croon geen bijzondere interesse voor zijn persoon bij zijn begrafenis wenst. Jan van Werth wil daarentegen op stand begraven worden, met de praal die daarbij hoort.

Jan van der Croon wil zich bescheiden, zonder opsmuk, uit deze wereld terugtrekken. Een duidelijk karaktersverschil treedt hier aan de dag tussen beide heren.

Voorts valt bij Jan van Werth zijn gedrevenheid op voor de katholieke zaak. Bij Jan van der Croon komt het woord katholiek niet eens in zijn testament voor; het is voor hem waarschijnlijk te vanzelfsprekend. Jan van der Croon heeft tijdens zijn leven al het nodige voor de kerk gedaan en bij testament wordt dat nog eens aangevuld.

De andere Jan tracht zijn verzuim ten opzichte van de kerk bij testament te herstellen. Ook dat is misschien een verschil, wat te memoreren valt.

Jan van der Croon en Jan van Werth zijn niet alleen verschillende personen, die in het verleden ten onrechte zijn verward. Ook de beide karakters zijn duidelijk verschillend, zoals blijkt uit de testamenten.

NOTEN

1. Dit artikel kwam tot stand onder auspiciën van de Stichting Historisch Onderzoek Weert. Mijn dank gaat uit naar mw Rezelman, die de tekst kritisch doornam.
2. Tsjechoslowakije, tot stand gekomen na de val van de Habsburgers in 1918, bestaat thans uit twee deelrepublieken, nl. het voormalige Oostenrijkse Bohemen en Moravië, kortweg Tsjechië en het voormalige Hongaarse Slowakije.
3. Bohemen is het meest westelijke deel van Tsjechoslowakije. Van 1526 - 1918 in het bezit van de Habsburgers.
4. Wenen is het regeringscentrum van het uitgestrekte Habsburgse rijk.
5. Státní ústřední archiv v Praze (SÚA Praha), Boheemse landtafels, sign. DZV 263, folio F 10-20.
6. HABETS, J. Jan van Weert, Generaal der Beijersche - en Keizerlijke Kavallerie; en Jan van der Croon, Gouverneur van Praag en Onderkoning van Bohemen (...). Roermond, 1862, 166.
VESELÝ, J. Geschichte der fürstlich Schwarzenbergischen Besitzungen Citolib, Vršovic, Toužetín, Kornhaus und Jinonic. Praag, 1895, 41-42.

7. LAHRKAMP, H. Jan van Werth. Sein Leben nach archivalischen Quellenzeugnissen. Keulen, 1962, 237-244.
8. Dit schilderij is afkomstig uit het klooster van de Penitenten te Weert. Rond 1835 werd het ter beschikking gesteld aan de burgemeester van Weert, L.F.H. Beerenbroek. Thans in bezit van de familie Geradts te Roermond. In het gemeentehuis van Weert hangt een kopie.
9. Althans volgens J. Habets. Hij haalt het Memoriale perpetuum van de paters Franciscanen en het fondatieboek van de zusters Penitenten aan.
Voor het eerste zie zijn eerder aangehaald werk op blz. 169; voor het tweede zie: HABETS, J. Tot de geschiedenis van Jan van der Croon, in: Publications de la Société historique et archéologique dans le duché du Limbourg, 4(1867), 155.
10. SÚA Praha, Saalbücher, Band 63, folio 186v-187r.
11. Oesterreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien (KA Wien), Bestellungen nr. 1731.
12. Státní oblastní archiv v Litoměřicích (StA Litoměřice), Rodinný archiv (RA) Lobkovicové - Linie Roudnice, C-136, folio 132, Margaretha Blandina von der Cron aan Wenzel Eusebius von Lobkovic, d.d. 8.11.1665.
13. GEORGI, F. von. Die Kommandierenden Generale in Prag. Wenen, 1910, 31.
14. Büttgen ligt ten oosten van Mönchengladbach en ten westen van Neuss.
15. LAHRKAMP, H. Jan von Werth. Keulen, 1962, 4-5.
16. Een recent voorbeeld kan men vinden in de index van het werk van:
BARKER, Thomas M. The Military Intellectual and Battle. Raimondo Montecucculi and the Thirty Years War. Albany/New York, 1975.
Habets heeft notabene in het eerder aangehaalde werk van 1862 aan iedere verwarring tussen Jan van der Croon en Jan van Werth een eind gemaakt.
17. Benátky nad Jizerou ligt ten noordoosten van Praag.
18. Adoptie van familieleden of aanverwanten is geen ongebruikelijk verschijnsel in die dagen. Zo-doende bleef de familienaam inclusief titel behouden.
19. Praag bestond toen uit drie steden t.w. de Oude Stad/Staré Město, de Nieuwe Stad/Nové Město en de Smalle Zijde/Malá Strana. Deze laatste is gelegen op de linkeroever van de Moldau.
20. De Sint Thomaskerk vormde toen een onderdeel van het klooster van de Augustijner Eremieten. Dit klooster ligt in Malá Strana.
21. Rijksdaalder, munt ter waarde van anderhalve gulden.
22. Odenkirchen, in 1929 geannexeerd bij Mönchengladbach.
23. Epitafium d.i. een grafscript of grafmonument.
24. Een Keulse malder is 143,54 kg. De vraag is of Jan van Werth de Keulse malder op het oog heeft. In Bohemen wordt niet met malder gewerkt.
25. De heerlijkheid Zahofany en Tašov kocht Jan van der Croon in 1652.
Zij ligt in Noord-Bohemen in de zogeheten 'Boheemse Tuin'. Het dorpje Zahofany ligt even ten oosten van de stad Litoměřice, niet ver van de Elbe.
26. Dit huis ligt op luttele afstand van de Sint Thomaskerk. Zie ook noot 20. Jan van der Croon kocht het pand in 1654. Helfried von Kaiserstein, de echtgenoot van Francisca Blandina van der Croon, verbouwde het huis ingrijpend. Sindsdien is het vrijwel ongewijzigd gebleven.
27. Waarschijnlijk lag deze tuin, niet ver van zijn huis vandaan, op het eiland Kampa in de Moldau.
28. De heerlijkheid Divice en Solopisky kocht Jan van der Croon in 1663.
Zij ligt ten zuiden van de stad Louny of ten noordwesten van Praag.
29. Grombach ligt ten westen van Baden-Baden in Zuid-Duitsland.
30. Waarschijnlijk lag deze wijngaard in de Újezd op Malá Strana. Deze wijngaard was in dat geval een onderdeel van een huis dat Jan van der Croon gezamenlijk met Willem graaf van Lamboy, heer van Kortessem in 1657 kocht.
31. De Ursulinen kwamen door toedoen van de vrouw van graaf Lamboy (zie noot 30) vanuit Luik naar Praag.
32. In de armenboeken van Weert staat deze schenking opgetekend. Zie: GAW, Oud Archief, inv. nrs. 2750, folio 129 en 2751, folio 276.
Hierin wordt aan Severin en Anna de la Croon de rente toegekend. Habets maakt van Severin Severijn. Zie zijn eerder aangehaald werk op blz. 168. De Limburgse genealoog Jan Verzijl beschouwt Severin of Severijn kennelijk als een mannelijke voornaam.
Hij verandert de naam in Severinus. Zie:
VERZIJL, J. Jan, Vrijheer van der Croon, de Limburgse Jan van Weert en zijn familie, in: De Limburgse Leeuw, orgaan ter bevordering van de studie der genealogie en heraldiek in Limburg, 4 (1955-1956), 141.
33. LAHRKAMP, H. Jan von Werth. Keulen, 1962, 226 en
PODANY, Čeněk. Jan z Werthu, in: Labores Musei in Benátky nad Jizerou, 8 (1972), 33.

34. Příbram, gelegen ten zuidwesten van Praag.
35. Stará Boleslav, gelegen ten noord-oosten van Praag.
36. De eerste vleugel van het klooster, gelegen aan de Beekstraat kwam in 1666 gereed.
37. DOMITILLA, M. Geschiedenis van het zusterklooster aan de Beekpoort te Weert (1662-1797). Oirschot, 1961, 19.
38. Seminarium is een kosthuis voor behoeftige studenten.
39. Met huisarmen worden waarschijnlijk de huisarmen van Malá Strana bedoeld.
40. Strich is een oude Boheemse korenmaat van 93,3890 liter.
41. PODANÝ, Čeňek. Jan z Werthu, 37.
42. Recompens is een beloning voor bewezen diensten; veelal in onroerend goed.
43. PODANÝ, Čeňek. Jan z Werthu, 37.
44. SÚA Praha, Boheemse landtafels, sign. DZV 152, folio T 6-8 en DZV 307, folio G 20-22.
45. Archiv Heimatkreis Leitmeritz te Fulda (BRD); handschrift over Zahofany, p. 1.

Geraadpleegde literatuur

- BARKER, Thomas M. The Military Intellectual and Battle. Raimondo Montecucculi and the Thirty Years War. Albany/New York, 1975.
- DOMITILLA, M. Geschiedenis van het zusterklooster aan de Beekpoort te Weert (1662 - 1797). Oirschot, 1961.
- GEORGI, F. von. Die Kommandierenden Generale in Prag. Wenen, 1910.
- HABETS, J. Jan van Weert, Generaal der Beijersche- en Keizerlijke Kavallerie; en Jan van der Croon, Goeverneur van Praag en Onderkoning van Bohemen (...) Roermond, 1862.
- HABETS, J. Tot de geschiedenis van Jan van der Croon, in: Publications de la Société historique et archéologique dans le duché du Limbourg, 4 (1867).
- HLAVSA, V. en J. Vančura. Malá Strana/Menší Město Pražské. Praag, 1983.
- LAHRKAMP, H. Jan von Werth. Sein Leben nach archivalischen Quellenzeugnissen. Keulen, 1962.
- Munt-Maat- en Gewichtboek. Leiden, z.j. (1859).
- PODANÝ, Čeňek. Jan z Werthu, in: Labores Musei in Benátky nad Jizerou, 8, (1972).
- VERZIJL, J. Jan, Vrijheer van der Croon, de Limburgse Jan van Weert en zijn familie, in: De Limburgse Leeuw, orgaan ter bevordering van de studie der genealogie en heraldiek in Limburg, 4 (1955-1956).
- VESELÝ, J. Geschichte der fürstlich Schwarzenbergischen Besitzungen Citolib, Vršovic, Toužetín, Kornhaus und Jinonic. Praag, 1895.